

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ELM VƏ TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ DÖVLƏT UNIVERSİTETİ

6111.01- “ŞƏXSİYYƏTİN PSİXOLOGİYASI”
ixtisası üzrə fəlsəfə doktoru proqramı əsasında
doktoranturaya qəbul imtahanı üçün

PROQRAM

BAKİ – 2026

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ELM VƏ TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ DÖVLƏT UNIVERSİTETİ

6111.01- “ŞƏXSİYYƏTİN PSİXOLOGİYASI”
ixtisası üzrə fəlsəfə doktoru proqramı əsasında
doktoranturaya qəbul imtahanı üçün

PROQRAM

Proqram Sosial Elmlər və Psixologiya fakültə
Elmi Şurasında 19 mart 2026-cı il tarixində təsdiq edilmişdir.
(protokol №7)

BAKİ – 2026

Tərtib edən: professor Səxavət Əliyeva

Elmi redaktor: professor Rəna Qədirova

Rəyçilər: professor Elnarə Şəfiyeva
dosent Müşviq Mustafayev

Mövzu 1. Psixologiyada şəxsiyyət problemi

1. Şəxsiyyət psixologiyanın kateqoriyası kimi. Şəxsiyyət haqqında ümumi anlayış.
2. İnsan həyat subyekti kimi. İnsanın təbiəti və onun varlığının xüsusiyyətləri. İnsan və onun aləmi.
3. Fərd anlayışı. Fərd, biososial varlıq kimi.
4. Şəxsiyyət tarixi təkamülün və ontogenetik inkişafın məhsulu kimi. Şəxsiyyətin özünün inkişafı. Fərdiyyət anlayışı.

Mövzu 2. Müasir psixologiyada şəxsiyyətin inkişafına əsas yanaşmalar

1. Şəxsiyyətə sistem və tarixi-təkamül yanaşmaları. Münasibətlər nəzəriyyəsi (Lazurskiy, Myasişev və b.). Fərdiyyət nəzəriyyəsi (Merlin).
2. Şəxsiyyət psixologiyasında psixodinamik yönüm. Psixozanaliz və gərginliyin reduksiyası prinsipi onun əsası kimi. Həvəslər və onların dinamikası. Şüursuzluq, psixoloji müdafiə və proeksiya. Adlerin fərdiyyət psixologiyasında məqsədli determinasiya və bütövlük prinsipi. Kompensasiya, hökmranlığa meyl və ümumilik hissi fərdiyyət psixologiyasında şəxsiyyətin inkişafının hərəkətverici qüvvəsi kimi. Yunqun psixoloji tiplər haqqında təlimi. Arxetiplər haqqında təlim. Eriksonun, Fromun neofreydist yanaşmaları.
3. Şəxsiyyətə interaksionist və koqnitiv yanaşmalar. Kurt Levinin şəxsiyyət nəzəriyyəsi. Mürreyin nəzəriyyəsi. Kellinin şəxsi konstruktlar nəzəriyyəsi.
4. Şəxsiyyət psixologiyasında humanistik yönüm. Olportun şəxsiyyət açıq sistem kimi nəzəriyyəsi. İnsana yanaşmada humanist prinsiplər (Rocers). Maslounun şəxsiyyətin özünü aktualaşdırma nəzəriyyəsi. Franklin həyatın mənasına can atma nəzəriyyəsi.

Mövzu 3. Şəxsiyyətin inkişafının ilkin təbii şərtləri

1. İnsanın fərdi xassələri haqqında ümumi təsəvvürlər. Fərdi xassələr differensial psixofiziologiyasının predmeti kimi.
2. Bədən quruluşu və psixikanın xüsusiyyətləri. Konstitusiya tipləri, onların somatik əlamətləri. Kreçmerin və Şeldonun fərdiyyətin tipologiyası nəzəriyyəsi və onun tənqidi.
3. Temperament. Ali sinir fəaliyyətinin tipləri temperamentin fizioloji əsası kimi. Fərdin sinir sisteminin tipoloji xassələri haqqında müasir təsəvvürlər. Fərdin xassələrinin insanın şəxsiyyət kimi inkişafında rolu. Sinir sisteminin tipoloji xassələrinin tədqiqi metodları.
4. Cinsi dimorfizm və fərdin psixoloji xarakteristikası. Cinsi fərqlərin psixologiyası problemi.
5. Yaş və fərdin inkişafının psixoloji xüsusiyyətləri. Yetişmə və inkişaf.
6. Şəxsiyyətin inkişafında ilkin təbii şərtlərin rolu.

Mövzu 4. Şəxsiyyətin sosiallaşması

1. Münasibət və şəxsiyyət. Şəxsiyyət ictimai münasibətlərin məcmusu kimi. Şəxsiyyətin ictimai münasibətlər sistemində daxil olmasının təhlil səviyyələri. “Sosial status”, “sosial rol” və “sosial qrup” anlayışlarının ümumi xarakteristikası. İctimai funksiyalar – rollar və onların şəxsiyyətin strukturunda yeri. Şəxsiyyətin rol nəzəriyyələri və onların tənqidi. Şəxsiyyətin ətrafdakılara özünütəqdimi və onun psixoloji mənası.
2. Şəxsiyyətin sosial-tipik cəhəti problemi. Sosial və milli xarakter. Şəxsiyyətin müxtəlif mədəniyyət sistemlərində müqayisəli tədqiqi. Sosial-tarixi həyat tərz.

3. Şəxsiyyətin sosiallaşmasının mərhələləri. Fransız sosioloji məktəbində və Piajenin işlərində şəxsiyyətin sosializasiya konsepsiyası. Sosializasiya sosial davranış formalarının interiorizasiyası kimi (S.P.Vıqotski). Şəxsiyyətlərarası münasibətlər və ictimai təcrübənin mənimsənilməsi.

Sosializasiya prosesində şəxsiyyətin məsuliyyətinin inkişaf xüsusiyyətləri. Şəxsiyyət və dəyərlər sistemi.

4. Şəxsiyyətin həyat strategiyası

Mövzu 5. Şəxsiyyətin inkişafının hərəkətverici qüvvələri

1. Müasir psixologiyada “inkişaf” problemi: əsas yanaşmalar. Şəxsiyyətin ontogenezdə inkişafının təbii və mədəni səviyyələri. İnsanın həyat yolu şəxsiyyətin inkişaf tarixi kimi. İnsanın həyat yolunun onun ontogenetik inkişafına təsiri. Psixologiyada yaş problemi. Bioloji yaş, psixoloji yaş, əqli yaş.

2. Qərb psixologiyasında şəxsiyyətin inkişafının dövrləşməsi problemi. Bioloji yönüm. Xollun uşağın inkişaf konsepsiyası: rekapitulyasiya qanunu; şəxsiyyətin inkişaf fazaları. Psixodinamik yönüm. Freyding psixoanalizində uşağın psixoseksual inkişaf mərhələləri haqqında təsəvvürlər. Eriksonun inkişafın epigenetik konsepsiyası. Şəxsiyyətin psixososial identikliyi onun yetkinliyinin meyarı kimi. Şəxsiyyətin inkişafında konfliktin rolu. Koqnitiv yönüm. Şəxsiyyətin əxlaqi şüurunun inkişaf nəzəriyyəsi.

3. Aparıcı fəaliyyət: şəxsiyyətin inkişafının hərəkətverici qüvvəsi kimi. Fəaliyyət sistemində ziddiyyətlər şəxsiyyətin inkişafının hərəkətverici qüvvəsi kimi. Funksional tendensiya şəxsiyyətin davranışının özünüinkişafının mənbəyi kimi (Uznadze).

4. Motivasiya-tələbat və intellektual-idrak sahələri arasında ziddiyyət şəxsiyyətin inkişafında hərəkətverici ziddiyyət kimi. Uşaqlıqda şəxsiyyətin psixi

inkişafının dövrləşməsi sxemi. Yaşlılıqda şəxsiyyətin inkişafının dövrləşməsi problemi. Şəxsiyyətin formalaşması. Qocalıq və onun psixoloji xüsusiyyətləri.

Mövzu 6. Şəxsiyyətin strukturu

1. Mən-konsepsiyası. Mənlik şüuru və özünüdərk: səviyyələri və strukturu.
2. Şəxsiyyətə tipoloji yanaşmalar (Yunq, Şpranqer, Leonqard). Müasir psixologiyada şəxsiyyətin tipologiyası. Tipoloji yanaşmanın məhdudluğu.
3. Şəxsiyyətin xarakter əlaməti davamlı davranış təmayülü kimi. Şəxsiyyət əlamətlərinin sistemləşdirilməsinə və öyrənilməsinə faktor yanaşması (Kettel, Eyzenk, Qilford). Davranışın şəxsiyyət - situativ şərtlənməsi dilemması. Şəxsiyyət və şəraitin qarşılıqlı təsiri nəzəriyyəsi.
5. Şəxsiyyətin məna sahəsi. Şəxsiyyət və motivasiya. Məna sistemləri və məna yaratma haqqında ümumi təsəvvürlər. Məna yaratma. Yaşantı prosesinin dinamikası.
6. “Mən” obrazın strukturu və onun müxtəlif psixoloji istiqamətlərdə tədqiqi. Ceymsin empirik “mən” üç komponentli varlığı haqqında mövqeyi: fiziki şəxsiyyət, sosial şəxsiyyət və mənəvi şəxsiyyət. “Mən” strukturu haqqında təsəvvürlər, şəxsiyyətin özünüqiymətləndirməsi əsas struktur element kimi (K.Rocers), özünüqiymətləndirmə və özünəhərmət, özünəmənasibətin quruluşu və təşəkkülü.

Mövzu 7. Temperament və şəxsiyyət tipləri

1. Temperament tədqiqinin əsas məktəbləri. Humoral sistem və somatik sistem. Sinir sisteminin tipoloji xassələri (İ.Pavlov).
2. Temperament və onun tipləri. Temperamentin fundamental xüsusiyyətləri.

3. B.M.Rusalovun temperament yanaşması. R.Kettel 16 faktor şəxsiyyət yanaşması. “Böyük beşlik” şəxsiyyət tipləri. H.Ayzenk şəxsiyyət tipləri.

Mövzu 8. Xarakter və xarakterin aksentuasiyası

1. Xarakter şəxsiyyətin fərdi psixoloji xüsusiyyəti kimi. Xarakterin təşəkkülü, formalaşması və inkişafı xüsusiyyətləri. Xarakter əlamətləri. Xarakterin strukturu və funksiyaları. Şəxsiyyətin qarşılıqlı münasibətləri və xarakter.
2. Xarakter haqqında təlimlər. A.F.Lazuriskinin xarakter təsnifatı. R.Kettelə görə şəxsiyyətin əsas amilləri. K.Q.Yunq və xarakter tipləri.
3. Norma, aksentuasiya və patologiya anlayışları. Psixopatologiya. P.B.Qannuşkin və O.V.Kerbıkovun diaqnostik meyarları. K.Leonqarda görə xarakterin aksentuasiyasının tipləri. A.Liçkoya görə xarakterin aksentuasiyasının tipləri.

Mövzu 9. Qabiliyyətlər və intellekt

1. Qabiliyyətlər haqqında anlayış. Psixologiyada qabiliyyətlər probleminə müasir yanaşmalar. Qabiliyyət və istedad anlayışları. Qabiliyyətlərin inkişaf səviyyələri. Ümumi və xüsusi qabiliyyətlər. Qabiliyyət və intellektin qarşılıqlı əlaqəsi.
2. Talant və dahilik. İntellekt əmsalı. A.Bine və T.Simon intellekt tədqiqatları. İntellekt testləri. C.Gilfordun, Ç.Spirmenin, L.Terstounun, R.Kettelin və R.Stenberqin intellekt modellərinin.

Mövzu 10. Şəxsiyyət və mədəni mühit

1. Mədəniyyət və şəxsiyyət. Şəxsiyyət və sivilizasiya. Şəxsiyyətin özünüifadəsi, özünütəsdiqi və özünügerçəkləşdirməsi.
2. Şəxsiyyətin həyat strategiyası.

3. Şəxsiyyətin özünüdeterminasiyası və özünütranstendensiya. Azadlıq və məsuliyyət şəxsiyyətin varlıq göstəriciləri kimi. Mənəviyyət şəxsi seçimin əsası kimi.

4. Şəxsi məkanın ekoloji psixologiyası. Şəxsiyyətin ərazi davranışı psixologiyası. Həyat mühitinin qavranılması şəxsiyyətin formalaşması amili kimi.

5. Şəxsiyyət və deviasiya: müasir dövrün problemi.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

- 1.Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. М., 1991.
- 2.Адлер А. Индивидуальная психология // История зарубежной психологии. М., 1986.
- 3.Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды. В 2-х т. М., 1980.
- 4.Ананьев Б.Г. Онтогенез и жизненный путь человека // Избр. труды. М., 1980.
- 5.Анастаси А. Дифференциальная психология.
- 6.Анцыферова Л.И. Психология личности как открытой системы // Вопросы психологии, 1970.
- 7.Анцыферова Л.И. Эпигенетическая концепция Э. Эриксона. М., 1978.
- 8.Анцыферова Л.И. Материалистические идеи в зарубежной психологии. М., 1974.
- 9.Асмолов А.Г. Психология личности. М., 1990.
- 10.Bayramov Ə.S. Şəxsiyyətin təşəkkülünün aktual psixoloji problemləri. Bakı, 1981.
- 11.Bayramov Ə.S. Etnik psixologiya məsələləri. Bakı, 1996.
- 12.Bayramov Ə.S., Əlizadə Ə.Ə. Psixologiya. Bakı, 1989.
- 13.Beech J. Myers–Briggs personality types chart. 2014.
- 14.Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. М., 1968.
- 15.Божович Л.И. Избранные психологические труды. М., 1995.
- 16.Бодалев А.А. Психология личности. М., 1988.

- 17.Братусь Б.С. Аномалии личности. М., 1988.
- 18.Бурлачук Л.Ф., Коржова Е.Ю. Психология жизненных ситуаций. М., 1998.
- 19.Выготский Л.С. Собрание сочинений. В 6 т. М., 1983–1988.
- 20.Выготский Л.С. Мышление и речь.
- 21.Гиппенрейтер Ю.Б. Введение в общую психологию. М., 1988.
- 22.Гофман Э. Представление себя другим. М., 1984.
- 23.Джемс У. Личность // Психология личности. М., 1982.
- 24.Зейгарник Б.В. Теория личности К. Левина. М., 1981.
- 25.İsmayıllov F. Müasir Qərb fəlsəfəsi. Bakı, 1991.
- 26.Кон И.С. Социология личности. М., 1967.
- 27.Кон И.С. Психология юношеского возраста. М., 1978.
- 28.Кон И.С. В поисках себя. М., 1984.
- 29.Кречмер Э. Строение тела и характер.
- 30.Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. М., 1977.
- 31.Леонтьев Д.А. Очерк психологии личности. М., 1993.
- 32.Лисина М.И. Проблемы онтогенеза общения. М., 1986.
- 33.Маслоу А. Самоактуализация // Психология личности. М., 1982.
- 34.Муздыбаев К. Психология ответственности. Л., 1983.
- 35.Небылицин В.Д. Темперамент.
- 36.Петровский А.В. Личность. Деятельность. Коллектив. М., 1982.
- 37.Роджерс К. К науке о личности. М., 1986.
- 38.Рубинштейн С.Л. Самосознание личности и ее жизненный путь.
- 39.Субботский Е.В. Ребенок открывает мир. М., 1991.
- 40.Теплов Б.М. Типологические свойства нервной системы.
- 41.Франкл В. Человек в поисках смысла. М., 1990.
- 42.Фрейд З. Психология бессознательного. М., 1989.
- 43.Фромм Э. Человеческая ситуация. М., 1994.
- 44.Хеккаузен Х. Мотивация и деятельность. М., 1986.

45.Шибутани Т. Социальная психология. М., 1969.

46.Юнг К.Г. Психологические типы. М., 1982.